

»Isuri keel»

Siihen niukkaan kielitieteelliseen kirjallisuuteen, joka 15 vuoden aikana on ilmestynyt Neuvosto-Virossa, on tullut uusi »sukukieli», joka mainitaan liivin, viron, vatjan, vepsän ja karjalan lisäksi, »isuri keel». Sillä tarkoitetaan Inkerimaan inkerois-murretta. Sen puhujat sanovat itseään ja myös naapurit sanovat heitä k a r j a l a i s i k s i tai i n k e r i k o i k s i. Entisessä Viron-Inkerissä oli pieni määrä venäläistyviä inkerikkoja, joista käytettiin nimitystä i s u r l a s e d. Sana on venäläisten inkerikkoja tarkoittava *ižortsy; ižorskij jazyk* on 'inkerikkojen kieli'. Se johtuu, kuten tunnettua, Nevan sivujoen *Inkeren*-nimestä, venäjäksi *Ižora*. Niiltä seuduin ovat inkerikot lännemmäksi levittäytyneet.

Ymmärrämme siis, mitä »isuri keel» merkitsee. Tämä nimitys on professori PAUL ARISTEN tuoma Neuvosto-Viron kielitieteelliseen kirjallisuuteen. Hän ei silti ole ensimmäinen, joka inkerois-murteen on »sukukieleksi» käsitänyt, tätä nimitystä käytti jo Sjögren, aluksi Setäläkin ja häneen nojautuen Szinnyei, mutta muutenhan olemme tottuneet pitämään tätä »kieltä» vain suomen karjalaisvivahteisena murteena. Sitä on kyllä tutkittu VOLDEMAR PORKASTA alkaen, joka teki vertailuja myös äyrämöisten ja savakkojen murteeseen (*Über den ingrischen Dialekt*, 1885), yksityiskohtaisimmin ANTTI SOVIJÄRVI (Foneettis-äännehistoriallinen tutkimus Soikkolan inkerois-mur-

teesta, 1944). Huomiota ansaitsee myös E. A. TUNKELON tutkimus (Inkerois-murteiden asemasta, 1952, Suomi 106: 2), jossa — tosin löyhin perustein — oletetaan inkeroisväestön olleen aina erillään varhaiskarjalaisista (yhteinen nimikään »karjalaiset» ei muka mitään todista) ja asuttaneen Kymenlaakson, mutta sukukielen arvoon ei Tunkelokaan näitä murteita kohota. Hänen kielellinen analyysinsä ja niistä tehdyt johtopäätelmät kaipaivat paljon oikaisuja. Yhteyttä meren yli on tietenkin ollut olemassa.

Olen uteliaana odottanut, miten prof. Ariste perustelee käsitystään. Nyt sen näen, sillä äskettäin ilmestynyt Emakeele Seltsi Aastaraamat II, 1956, sisältää mm. hänen tutkielmansa »Isuri keelest» (s. 32—50). Ariste näkyy tuntevan aikaisemmin julkaistun, vaikka hatarasti, mutta kokonaan tuntematon hänelle on VEIKKO RUOPPILAN perusteellinen tutkimus Äyrämöis-murteiden äännehistoria, joka tosin ilmestyi vasta vuoden 1955 alussa. Tärkeää on tietää, että Ariste on myös omakohtaisesti saanut tutkia vatjan ohella inkeroisurteitakin.

Ne piirteet, jotka Ariste »isurin kielestä» luettelee, ovat yleensä ennestään tunnettuja. Niissähän on muutamia selviä, ennenkin todettuja itäkarjalaisuuksia (en käy niitä toistamaan), mutta enemmän sellaista, mikä liittää ne Kannaksen murteisiin. Ei ole kummaa, että noissa piirteissä on myös jotain itse-näistä, kuten tunnettu kvantiteettisuhde *oimnäna: omenan*, sillä vuosisatojen kuluessa sellaisia syntyy jokaiseen murteeseen. Se koskee myös sanastoa, jossa on saattanut säilyä alkuperäistä tai alkuperäisiä merkityksiä. Ariste mainitsee (s. 46) sellaisia inkerikoiltakin, kuten tunnettu *lävä: läkkään* 'puhua' (vatjassa *pajattä*), *ebästüä* 'eksyä', *väitüä* 'väsyä', *unilindu* 'perhonen', *alanikkoi* 'alanko', *mäväzikkoi* 'kumpu' ('küngas', eiköpähän oikeammin 'mädasoo' tms.), *sürimikkoi* 'suurimapuuro', ym. Inkerin murteiden ja vatjan sanavarastoa on kuitenkin niin vaillinaisesti kerätty¹ ja julkaistu, että on ennenaikaista pitää useita Aristen luettelemia sanoja erikois-inkeroisina. Hänellä on luettelossaan mm. *käppiä* 'kaunis', mutta myös itävatjassa on *tšäppiä* (suomessakin *käpeä*, Lönnrotin mukaan 'nätt, behändig, vig'; aikaisemmin tietysti vain 'nopea', josta 'kaunis', kuten esim. *sievä* 'nopea' > 'kaunis'). Miten hataraksi vertailu muodostuu, näkyy myös siitä, että Ariste pitää (s. 46) inkeroisanoja *pövvü* 'turkki', *pertti* 'pirtti', *tätta* 'isä', *hödra* 'tuppi, huotra' vain karjalaan yhdistetävinä, pannen sulkumerkkeihin varovaisuuden vuoksi: »osalt kuulub samasse rühma ka vepsa sõnavara». K a i k k i mainitut sanat ovat selvää vepsäläi-

¹ On sentään n. 8.500 sanaa sisältävä sanakirja, joka on parikymmentä vuotta sitten tehty Suomessa erään Soikkolasta paenneen kielenoppaan avustuksella (saman, joka on ollut myös prof. Sovijärven tietomiehenä). Sen sanasto todella tarjoaa paljon erikoisuuksia. Valitettavasti tämä jo painokuntoon laadittu sanakirja on yhä julkaisematta. Sitä tulisi täydentää niillä lisillä, joita prof. R. Nirvi on sotavuosina inkeroispakolaisilta koonnut, ja se olisi vihdoinkin saatava julkisuuteen erikoisesti semantiikan tutkimustamme hyödyttämään.

syöttä karjalassa, kuten sanastolliset erikoisuudet siellä yleisimmin, mutta Aristella ei näytä olevan muutenkaan oikeaa käsitystä vepsän ja karjalan suhteesta. Hän lähtee vain entisestä vanhasta julistuksesta, että karjala polveutuu parin vuosituhannen takaisesta lähteestään, edes yrittämättä kumota minun teoriaani (johon myöhemmin myös mm. Tunkelo jopa lioittelevasti yhtyi), jonka mukaan »karjalan kieli» on ollut heterogeeninen sekoitus länsisuomalaisia murteita, v e p s ä ä, ja jossain määrin myös vatjaa (mahdollisesti viroakin) muinaisessa Laatokan-Karjalassa ja sen ympäristössä niihin aikoihin, jolloin tämä mahtavaksi paisunut muinaiskolonia ensimmäisen vuosituhantemme loppuvuosisatoina muodostui. Ariste puhuu siellä täällä arkeologian todisteista, mutta ei kiinnitä huomiota siihen, että arkeologia on sitovasti todistanut Muinais-Karjalan yhteyden Länsi-Suomeen, eikä inkerikkojen vanhalta alueelta ole löydetty mitään, mikä todistaisi muuta (siitä vielä tuonnempana). Eikä se merkitse erikoisen inkerikkojen kielen olemassaoloa, että paavin bullassa 13. vuosisadan alussa mainitaan pakanat *carelie, ingrie, lappie et watlandie*, kuten Ariste (s. 36) haluaa uskoa, tai että samanaikaiset venäläiset kronikat inkerikoista puhuvat vatjalaisten ohella. Se on luonnollista, koska nämä heimolaisemme asuivat jo erillään Karjalan valtapiiristä, vaikka nimittivätkin itseään myös karjalaisiksi — mitenpä muuten tämä nykypäiviin säilynyt nimitraditio olisi heidän keskuudessaan säilynyt? Ei se muuta asiaa, että vatjalaisetkin heitä karjalaisiksi nimittävät, ehkä nimittivät jo silloin, kun heidän alkuperänsä tiedettiin.

Huomioon on otettava myös inkerikkojen valtava *k a n s a n r u n o u s*, jota on paljon tutkittu ja eritelty. Siinäkin näkyy selvästi, ei itsenäinen vaan Karjalan kannaksen kautta kulkeutunut *l ä n s i s u o m a l a i n e n* perintö, joskin on luonnollista eri tahoilta tulleiden ainesten yhteen sulautuminen sellaisen laulavan heimon asuinsijoilla.

Aristella ei näy olevan oikeaa käsitystä edes savolaisista ja muista itäsuomalaisista murteista, jotka hänen käsityksensä mukaan ovat vain »karjala substraat». Kun inkerikoilla on säilynyt (Hevaalla) sananloppuinen *k: annak, en annak (annac, en annac)*, jne., niin se luetaan (s. 48) vain »isuri keele» arkaistiseksi erikoisuudeksi, vaikka helppo olisi ollut nähdä sen levinneisyys murteissamme kartasta (SM IIIA, kartta 28, B s. 56—). Sama koskee tyyppiä *antät, күntät (andād, күндād)* 'antavat, kyntävät' (Ariste s. 47, SM III A kartta 103, B s. 185—). Ja mitäpä omaa tai alkuperäistä tarvitsee olla ensi tavun pitkän *o, ö, e:n* »säilyminenkään», paremminkin se on vatjasta saatua, sillä yleisimmin nuo vokaalit äännetään suppeina ja ovat syntyneet karjalan mukaisista *uo, üö, ie* diftongeista.

Inkeri on ollut sellainen kieltensekoituksen kattila, että siinä on kiehunut yhteen paljonkin vatjalaista, inkeroista, äyrämöistä ja savakkoa, ja Sisä-Suo-

mesta saakka on vielä viime vuosisadalla ollut paljon Inkeriin muuttaneita ja etenkin ajoittain siellä ansiotöissä käyneitä. Asutusvirtaus Virosta on sinne ollut valtava, täytyihän jumalanpalveluksia luterilaisissa kirkkoissa pitää myös virokseksi; suomalaista jumalanpalvelusta ei ymmärretty. Inkerikot kreikkalaiskatolisina — suuri osa heistäkin aikojen kuluessa kääntyi tai käännytettiin luterilaisuuteen — muodostivat toisen uskonveljeyden ja sitä tietä myös helposti venäläistyivät, sitä helpommin, kun venäläisiä kyliä oli ympäristössä. Venäläisen kieliaineksen voi vähin vaivoin havaita, mutta muu seulonta on vain onnellisissa tapauksissa vaivatonta tai mahdollista. Jo itse vatja, Inkerin vanha kieli, sisältää myös sanastossaan runsaasti vanhaa viroa perintöä: eihän koko vatjan kieli ole käsittääkseni muuta kuin viroa ja suomen sekoitusta niiltä ajoilta, jolloin vielä osa suomalaista heimoa — kielianalyysin perusteella sanoisin hämäläistä — oli jäänyt Viroa itäsiivelle Inkeriin tai sen rajoille. Ariste sitä kylläkään ei myönnä, vaan hänen mukaansa (s. 46) »Nagu omal ajal on vadja keel irdunud eesti keelest, nõnda on isuri keel irdunud karjala keelest». Hän uskoo, että vatja olisi ollut vanha itävirolainen murre, ei mikään sekamurre. Onpa hänen kuultu väittävän, että virolainen ymmärtäisi vatjaa paremmin kuin suomalainen, mikä ei ollenkaan pidä paikkaansa. Jos vatjan *tš*:n, joka vasta myöhään on etu-*k*:sta kehittynyt, korvaa *k*:lla, tulee vatja yhä likemmäksi yleissuomea. En puhu nyt Vaivarana tai rannikkoseudun suomalais-virolaisista sekamurteista, eivät ne edusta mitään alkuperäistä itäviroa, niin kuin Aristen teoria edellyttäisi, vaan ovat syntyneet suomalaisten (ja inkeriläisten) siirtolaisten vaikutuksesta.

Ei ole perustetta siltäkään Aristen oletuksella (s. 44), että *karjalais* t e n eteläsiipi olisi ollut ikivanhoissa kosketuksissa pohjoisvirolaisten kanssa, jopa »otse vastu põhja-eestlasi». Ei tätä käsitystä arkeologia suinkaan vahvista, niinkuin Ariste sanoo, päinvastoin.² Yhtä vähän ne kielelliset yhtäläisyydet, joita Ariste sanaston alalta (s. 44) luettelee: *töömees* 'hiiva', *laita* 'moittia' (onhan suomessakin *laittaa*) jne. On aivan luonnollista, että tällaisia sanoja on saatu Soikkolaankin, saati sitten lännemmäksi, Viroa rajanaapuruteen, eräitä vanhempia myös vatjan välityksellä. Joenperän vatjakin on, paitsi inkeroisurteen myös viroa vahvasti värittävä. Puhtaampaa vatjaa ennätin siellä kuulla vielä 1910, ja sitä edustavat myös O. A. F. MUSTOSEN kirjoittamat kielennäytteet ja sanasto, niin epätarkkaa kuin merkintä onkin (Viritäjä 1883, s. 144—188).

Vaikka Ariste koettaa kaikilla tavoin todistaa »isuri keele» itsenäisyyttä

² A. M. TALLGREN, johon Ariste vetoaa (Suomalaisen Tiedeakatemian esitelmät ja pöytäkirjat 1937, s. 54): »Toinen Inkerin arkeologinen vyöhyke on inkerikkojen, so. karjalaisten asutusalue Karjalan kannaksella ja Keski-Inkerissä... Sen asutusmuistot alkavat 1000—1100 vaiheilla... Sen kulttuuri liittyy Suomen Karjalaan, joka pohjoisesta ulottuu kartalla merkitylle alueelle ja liittyy Suomeen yhtä selvästi kuin Vatja Viroon.»

sukukielenä, hän oudostuttavasti kuitenkin (s. 44) myöntää: »Ei ole olemas selliseid tõeliselt vanu foneetilisi (= äänteellisiä) eriarenguid, mis oleksid omased üksnes isuri keelele.» Johan se panee epäilemään hänen väitettään, että tuo kieli olisi itsenäinen sukukieli, joka olisi lohjennut karjalasta jo kantasuomalaisena aikana — hänhän, kuten sanottu, pitää karjalaa suorastaan kantasuomalaisena kielenä, kuten ovat vepsä, viro ja liivi, eräin rajoituksin myös suomi (ainakin puhtaimmat hämäläismurteet). Minä puolestani pysyn karjalan syntyyn nähden entisellä kannallani, josta edellä oli puhe, samoin inkeröismurteen syntyyn nähden, jota luulen riittävästi perustelleeni jo tutkimuksessani Suomen murteet II (1930), vaikka vertaileva murremaantieteellinen kartasto ja sen selitykset ilmestyivät vasta 1940.³ Toistan (SM II s. 202): »Emme näet voi inkeröismurteestakaan olettaa muuta, kuin että se kuului läheisesti juuri näiden (s.o. kannasmurteiden) piiriin, ja jos inkeröisten leveneminen Inkeriin (sanokaamme jostain Kymijoen ja Laatokan välisiltä seuduilta tai vaikkapa Laatokan etelärannoilta) tapahtui 11. ja 12. vuosisadan välismaissa, siis ennenkuin Ruotsi ulotti valtansa 'Karjalaan', niin on tällä alueella puhuttu samaa länsisuomalaisvoittoista murretta kuin nykyisin Inkerissä inkeröisten eli 'karjalaisten' keskuudessa».

Tuota »länsisuomalaisvoittoisuutta» vastaan on polemisoitu Sovijärvestä Aristeen saakka. En sillä suinkaan ole tarkoittanut, että *inkerikot* olisivat olleet yhteydessä länteen, vaan että Muinais-Karjalassa oli Kannaksen seudulla vielä kielipiirteitä, jotka yhä muistuttavat enemmän länsisuomea kuin sitä kielimuotoa, joka on vallalla Itä-Karjalassa, entisen rajamme sisäpuolellakin Suojärvellä, Suistamossa ja aunukselaisessa Salmassa, joiden murretta kannakselaistenkin tai inkerikkojen on ollut vaikea ymmärtää. Sen sijaan inkerikkojen puhetta ymmärtää vaivattomasti ei ainoastaan kannakselainen vaan myös länsisuomalainen. Sehän todettiin monta kertaa sotapakolaisuuden aikana ja sitä ennen. Inkerikkojen puhe oli meikäläisten mielestä, sikäli kuin pinnallistakaan asiantuntemusta riitti, vain jotain Viipurin puolen murretta. Ei jonkin murteen asemaa määrää se, että siinä joi-takin erikoispiirteitä — tässä tapauksessa itäkarjalaisia — esiintyy, vaan pikemminkin se, miten usein ne puheessa tulevat kuuluviin. Inkeröismurteen yleisvaikutelma ei anna tukea käsitykselle, että se olisi lähellä itäkarjalaa, kaikista vähimmin käsitykselle, että se olisi itsenäinen sukukieli.

Käsite sukukieli on tosin hyvin suhteellinen. Sukukielillä on yleensä tarkoitettu kantasuomesta periytyviä kieliä, ja siinä uskossa ovat karjala, joskus aunus, ja tavallisesti lyydikin saaneet kulkea kielitieteellisessä kir-

³ Talvisodan aikana, jolloin en malttanut enää tehdä vertailevaa synteesiä, johon inkeröismurrekin olisi tullut mukaan, niinkuin aikaisemmin oli tarkoitukseni.

jallisuudessa sukukielinä, vaikka pitäisi olla jokaiselle asiantuntijalle selvää, että aunus on vepsänvivahteisempi muunnos karjalaa, lyydi jo puolivepsää (Kuujärvellä jo miltei vepsää), kaikki tämä seurausta muinaiskarjalan heterogeenisuudesta, johon vepsä toi painavan panoksen. Pohjoiskarjala (Vienankarjala) ei paljon eroa savon murteesta, mutta kuka sanoisi savoa »sukukieleksi»? Tai lounaismurteitamme, joita sisäsuomalaisen ei ole aivan helppoa ymmärtää? Tai — mennäksemme kauemmas — võrun-setun murretta, joka todella on, niinkuin Aristekin uskoo, jo kantasuomesta lähtöisin olevaa toisen heimon murretta kuin pohjoisviro. Sukukielen määritelmä vertailevassa kielitieteessämme on käytännöllisesti katsoen vain kielimuoto, joka on otettava huomioon kantamuotoja rekonstruoitaessa tai muita johtopäätöksiä tehtäessä. Sitä parempi, mitä enemmän voidaan tutkimuksessa ottaa jotain valaisevaa mukaan myös inkeroisurteesta, miten sitä haluttaneenkin nimittää.

Lopuksi hiukan humoristinen kysymys: Mikä professori Aristen on vienyt tähän uuteen termiin? Ei sitä ole vaikeaa arvata, ja sanoohan Aristekin sen (s. 38) selvästi: »Ka nõukogude teaduses on isureid ikka peetud iseseisvaks rahvaks, mida muide osutab seegi tõik, et isurite keelele loodi 1933. aastal oma kirja-keel ja algkoolides teostati emakeelset õpetust. (Teise maailmasõja hävituste tõttu lakkas kirjakeel olemast.)» Siis kuten Neuvostoliiton tieteesä, ja lisäksi oma kirjakieli ja omakielistä opetusta alkeiskouluissa! Minulla sattuu olemaan kolme tällaista oppikirjaa, mm. V. J. Junus, Lukukirja inkeroisia oppikoteja vart. Toiseel oppivuuveel. Riikin izdatelstvo »Kirja». Leningrad 1933. (Leningradin oblonoon vahvistama.) Ei ole tilaa esittää näytteitä, mutta kirja on todella huvittavaa lukemista. Sitä ymmärtää suomalainen, paitsi venäläisten sanojen kohdalta, jokseenkin yhtä hyvin kuin esim. viipurilaismurretta, ja hyödyllinen se on murretutkimuksellekin. Inkeroislapsia varten sitä kuitenkin ei olisi kaivattu, suomenkieliset oppikirjat, joita Inkerin suomalaisissa kouluissa sekä Neuvosto-Karjalassa käytettiin, olisivat ajaneet jokseenkin saman asian ja avartaneet lapsien kielitaitoa kotimurretta kauemmaksi. Näitä yhteensä ehkä muutamia satoja inkeroislapsia varten omia kouluja ja oppikirjoja! Eikä ole oikea se tieto, että nämä koulut (montako niitä lienee ollut?) lakkautettiin vasta toisen maailmansodan aikana. Ne lakkautettiin jo 1938 samoin kuin Inkerin suomalaiset ja virolaiset koulut.⁴

Neuvostoliitossa ja sen valtapiirissä hallitsee kielitiedettäkin »marxilaisuuden avara tie», kuten A. KASK antaa tietää puheena olevan julkaisun ensi sivulla (15 aastat Nõukogu Eesti keeleteadust). Siitä valitettavan vähästä —

⁴ Niin kertoo mielenkiintoisessa elämäkertaromaanissaan »Gränser har sin förbannelse» (Uppsala 1956) JOHANNES ANGERE, joka inkeriläispakolaisena oli joutunut Ruotsiin ja on nykyisin tunnettu suomalais-ugrialaisten kielten tutkija (suoritti fil. tohtorin tutkinnon Uppsalassa v. 1956). Hän mainitsee (s. 58) erään toverinsa, inkeroisyyntyisen ylioppilaan ILJININ olleen luomassa inkeroisten kirjakieltä.

Kask sitä myös valittaa —, mikä meidän tietemme alalta on julkisuuteen päässyt, en puolestani huomaa suurtakaan eroa »marxilaisen» ja pelätyn »porvarillisen» kielitieteen välillä, jos karsitaan pois vallanpitäjien mieliksi laaditut, tieteelle vieraat lauselmaiset. Ja kenties teen vääryyttä Paul Aristellekin uumoillessani tiedemiehelle nöyryyttävää alistuvaisuutta hänen koetellessaan todistaa myös venäläisille kollegoille (venäjänkielinen referaatti kuuluu asiaan), mitä »isuri keel» on. Onhan tutkielma joka tapauksessa tieteellinen, ja paljon suurempiakin mielipiteiden eroavuuksia on meidän tietemme alalla olemassa. Jatkuvat tutkimukset näyttänevät, mikä on ollut parhaiten perusteltua.

*

Edellä oleva oli kirjoitettu marraskuussa 1956. Vuoden alussa 1957 olen saanut kokoomateoksen Eesti rahva etniline ajalugu (Tallinn 1956), jota olisi yksityiskohtaisesti selostettava myös Virittäjän lukijoille. Tässä yhteydessä tulkoon esille vain se, mikä liittyy tähän kirjoitukseeni.

»Isuri keel» on nyt Aristen mukaan selvästi sanottu (s. 19) periytyväksi »karjalan kielestä» ja eristyneeksi Inkerissä »luultavasti ensimmäisen vuosituhannen lopulla». Jos ei siis vasta vuoden 1100 jälkeen, kuten tähän asti on pidetty uskottavana, niin ei enää Aristenkaan mielestä kyseessä ole mikään jo kantasuomalainen sukukieli.

Ariste on tuovinaan kielellisiä todisteita siitä, että karjala on ollut ikivanha itsenäinen sukukieli. Hän mainitsee (s. 18) sellaisia muka vain karjalalle ominaisia sanoja kuin *ailas* 'pistos, vaiva', *pövü* 'turkki', *mutšoi* 'nuorikko', *vīda* 'tiheä kuusikko', *šalgu* 'laukku', *ruohka* 'raaka', joille hän kyllä olisi löytänyt vastineet vieläpä etelävepsästä, jos olisi katsonut »Löunavepsa häälik-ajalugun» sanaluettelo. Yhtä pätemättömiä ovat ne muutamat äänteelliset ja morfologiset piirteet, joilla Ariste tahtoo karjalan omintakeisuutta ja ikivanhuutta todistaa. Vepsässä sen sijaan on paljonkin omintakeista, vaikka sanastossa onkin suhteellisen vähän sellaista, mikä ei olisi mennyt karjalaan tai kauemmaksi tai mikä ei olisi vanhastaan kuulunut muillekin sukukielille. Omituista muuten, että Aristen mukaan vepsän heimo (ja kieli) olisi levinnyt Laatokan ja Äänisjärven kannakselta etelään päin (s. 19), kun kaikki todistaa päinvastaista leviämisseuntaa ja jo Nestorin kronikka mainitsee Valkeajärven ympäristön vepsäläisten pesäpaikaksi.

Arvokkainta mainitussa julkaisussa ovat H. MOORAN, M. Tallgrenin lahjakkaan oppilaan, arkeologiset tutkimukset, joiden tärkeimmät tulokset olivat nähtävissä jo hänen väitöskirjassaan (Die Eisenzeit in Lettland bis etwa 500 n.Khr., 1938). Vaikeaa vain on uskoa, että myöhemmät heimo- ja kielipiirit niin tarkoin kuvastaisivat jopa nykyisiä murteita kuin muut teoksen kirjoit-

taneet alansa tutkijat Mooraan nojautuen pitävät varmana, samoin kuin Moora puolestaan pitää varmana kielentutkijain erinäisiä tuloksia, erittäin mitä Karjalaan tulee. Karjala ja »isuri» esiintyvät hänellä ikivanhoina heimoina, vaikka arkeologia sitä ei todistakaan — vepsäläisiä hän ei edes mainitse! (Ks. s. 102). Olisi luullut Mooran tunteneen AARNE EUROPAEUKSEN (Äyräpään) tuotannon, ainakin »Muinaistutkimuksen tehtäviä Karjalassa» (Kalevalaseuran vuosikirja 3), jota tutkimusta minäkin olen referoinut (Suomen murteet II, s. 203), mutta siitä ei sanaakaan. Tuukkalan kalmistosta ja Laatokan etelä- ja kaakkoisrannan kalmistoista on alamuistutuksessa (s. 102) sen verran, että ne olisivat kuuluneet vain »feodalisoituvalla ylimystölle», kun sen sijaan »laajojen kansanjoukkojen kalmistoja tähän saakka olennaisesti ei tunneta». On kuin pelättäisiin päätyä toisenlaiseen tulokseen Karjalan heimon alkuperästä kuin venäläiset tutkijat.

Vatjalaisten alkuperästä Moora on samaa mieltä kuin Ariste, joskin hän valittaa Inkerin muinaislöytöjen puuttumista. Ariste kertoo (s. 10) väärää väitettään, että minä pitäisin inkerikkoja (»isureja») osana hämäläisiä (ks. Suomen murteet II, s. 202). Vatjaa minä sen sijaan olen pitänyt virolais-hämäläisenä sekakielenä, kun taas Ariste pitää sitä (ks. s. 18) suorastaan alkuperäisestä viron itäisestä murteesta polveutuvana. Ariste näkyy olevan, kuten myös muut kokoomateokseen kirjoittajat, siitäkkin varma, että suomenvoittoinen rantamura Tallinnan ja Narvan välillä olisi ikivanhaa omapohjaisuutta (mikä usko perustuu arkeologian tuloksiin)! Jos niin olisi — mitä en pidä ollenkaan uskottavana —, niin olisi tuossa vain jäännös vanhaa hämäläismurretta, jonka edustajista valtaosa oli vähitellen ehkä jo ennen meidän ajanlaskuamme siirtynyt Suomen rantaseuduille ja sisämaahankin.

LAURI KETTUNEN

»Isuri keel»

Dans la littérature linguistique peu abondante parue durant 15 ans en Estonie soviétique, on a vu paraître une nouvelle »langue søur» que l'on mentionne en plus de l'estonien, du vote, du vepse et du carélien, l'»isuri keel» (langue »isourienne»). On désigne par ce terme le patois d'une partie de la population de l'Ingrie. Les personnes parlant ce patois se donnent le nom de *karjalaiset* ou *inkerikot* (Caréliens ou »Ingrois»; ce dernier mot, forgé pour les besoins du présent résumé, sera employé

ci-dessous), qui est également employé par leurs voisins. Dans l'ancienne Ingrie estonienne, il se trouve un petit nombre d'Ingrois, qui se russifient petit à petit, qui étaient désignés sous le nom d'»isurlased». Ce mot est le même que celui que les Russes emploient en parlant des Ingrois, *ižortsy*; *ižorski jazyk* signifie »langue des Ingrois». Ainsi qu'on le sait, le mot tire son origine de l'affluent de la Néva appelé *Inkerere*, en russe *Ižora*. Nous comprenons donc ce que signifie

»isuri keel». Cette appellation a été introduite dans la littérature de l'Estonie soviétique par le professeur PAUL ARISTE. (V. Emakeele Seltsi aastaraamat II, 1956, p. 32—50 et Eesti rahva emiline ajalugu, Tallinn 1956, p. 18—.) Selon Ariste, la langue »isourienne» aurait son origine dans le carélien et, s'isolant, serait devenue en Ingrie une langue indépendante probablement vers la fin du premier millénaire de notre ère. Ce n'est donc pas une ancienne langue descendant du protofinnois.

Le professeur Ariste n'est pas le premier à voir dans le patois ingrois une »langue apparentée»; cette appellation a été employée déjà par Sjögren, et, au début, dans une certaine mesure aussi par Setälä ainsi que, sur son exemple, par Szinyei, mais autrement, on sait bien qu'on est d'accord pour considérer cette »langue» comme un simple patois finnois teinté de carélien. Il a été étudié depuis par VOLMAR PORRKA (Ueber den ingrischen Dialekt, 1885), et plus en détail par M. ANTTI SOVIJÄRVI (Foneettis-äännehistoriallinen tutkimus Soikkolan inkeröismurteesta, 1944). L'étude de M. E. A. TUNKELO (Inkeröismurteiden asemasta, 1952, Suomi 106:2) mérite aussi d'être relevée; on y suppose que la population ingroise a toujours vécu séparée des protocaréliens, et qu'elle a également donné ses habitants à la vallée de la rivière Kymi, mais M. Tunkelo ne donne pas non plus à ces patois la position de langue apparentée.

Les traits que M. Ariste relève dans la »langue isourienne» sont en général déjà connus. On y retrouve des particularités nettement originaires de la Carélie orientale, qui ont été constatées déjà auparavant, mais encore plus des caractéristiques qui la rattachent aux patois du Kannas (Isthme de Carélie). Il n'est pas étonnant que ces caractéristiques aient aussi quelque chose qui n'est propre qu'à elles, telle la relation de quantité bien connue *ommēna: o mēnān*, car, au cours des siècles, de telles particularités apparaissent dans tous les patois. Ceci concerne également le lexique, qui a pu garder des éléments primitifs ou des significations primitives. M. Ariste en mentionne aussi chez les Ingrois: *lä D ä:l ä k k ä ä n* (»parler»), (*en vote p a j a t t ä*), *e B ä s t ü ä* (»s'égarer»), *v ä i t ü ä* (»se fatiguer»), *u n i l i n D u* (»papillon»), *a l a n i k k o i* (»plaine basse»), *m ä D ä z i k k o i* (»monticule»), *s ü r i m i k k o i* (»bouillie de gruau») etc. On a toutefois encore assemblé si peu, et publié encore moins, des matériaux lexicologiques des patois ingriens et votes qu'il serait pré-

maturé de tenir plusieurs des mots énumérés par Ariste pour spécifiquement ingrois. M. Ariste a entre autres dans sa liste *k ä p p i ä* (»beau»), mais en vote oriental on a aussi *t š ä p p i ä* (et même en finnois *k ä p e ä*, traduit par Lönnrot »joli, maniable, souple»). On voit combien les comparaisons sont incertaines quand M. Ariste considère (p. 46) que les mots ingrois *p ö v v ü* (»fourrure»), *p e r t t i* (»maisonnette, grande chambre»), *t ä t t a* (»père»), *h ö d r a* (»fourreau») ne peuvent être ramenés qu'au carélien. En carélien, tous ces mots sont des traits originaires du vepse, comme en général les particularités lexicologiques que l'on y trouve, mais, sous d'autres rapports encore, M. Ariste ne semble pas se faire une idée exacte des rapports entre le vepse et le carélien. M. Ariste part simplement de l'ancienne idée que le carélien descend d'une source éloignée de deux mille ans environ dans le temps, sans même chercher à combattre la théorie de l'auteur du présent article, selon laquelle la »langue carélienne» a été un mélange hétérogène de patois finnois occidentaux, de *v e p s e* et dans une certaine mesure aussi de vote (peut-être aussi d'estonien) né dans l'ancienne Carélie des bords du Ladoga et de ses alentours à l'époque lors de laquelle cette ancienne colonie, devenue si puissante par la suite, prit naissance, c'est-à-dire aux derniers siècles du premier millénaire de notre ère. M. Ariste parle par endroits de témoignages archéologiques, mais il n'accorde pas d'attention au fait que l'archéologie a prouvé d'une manière convaincante l'existence des liens entre l'ancienne Carélie et la Finlande occidentale, et, d'autre part, dans l'ancien territoire des Ingrois, on n'a rien découvert qui prouve le contraire. Le fait que, dans une bulle du pape datant du début du 13e siècle, on mentionne les peuples païens appelés *c a r e l i e*, *i n g r i e*, *l a p p i e* et *w a t l a n d i e* ne signifie pas qu'il ait existé une langue ingroise spéciale, ainsi que M. Ariste voudrait le croire, pas non plus que le fait que les chroniques russes de l'époque parlent d'Ingrois à côté des Votes. Cela s'explique naturellement par le fait que cette peuplade était déjà séparée des possessions des Caréliens, quoiqu'elle se donnât également le nom de Caréliens.

On doit également prendre en considération la poésie populaire très considérable des Ingrois qui a été soumise à un examen et à des analyses approfondies. On y voit également apparaître un héritage, non pas autonome, mais venu de la *F i n -*

lande occidentale par la voie de l'Isthme de Carélie, quoiqu'il soit naturel que des éléments divers se soient fondus ensemble dans le pays d'un peuple aux dons lyriques aussi prononcés.

L'idée d'une langue apparentée est à vrai dire très relative. Dans l'étude des langues finnoises de la Baltique, on désigne en général par l'expression langue apparentée les langues provenant du protofinnois, et, par suite de cette conception, le carélien, quelquefois le patois d'Olonetz et très généralement aussi le lydien ont été présentés dans les ouvrages linguistiques comme des langues apparentées, quoiqu'il devrait pourtant être évident que le patois d'Olonetz est une variante du carélien, plus teintée de lydien, et le lydien déjà à moitié du vepse, tout ceci étant une conséquence du caractère hétérogène de l'ancien carélien, auquel le vepse a apporté une forte contribution. Le Carélien du Nord («Vienankarjala») ne diffère pas beaucoup du patois de la province de Savo,

mais qui aurait bien l'idée d'appeler le patois de Savo une «langue apparentée»? Ou de désigner ainsi les patois finnois du sud-ouest, qui ne sont pas facilement compréhensibles pour un habitant de l'intérieur du pays? Ou bien — pour aller plus loin — qui voudrait prétendre que le patois de vöru-setu, qui est vraiment, ainsi que M. Ariste le croit aussi, originaire du protofinnois, soit le patois d'un autre peuple que celui de l'Estonie du Nord?

La définition d'une langue apparentée dans l'étude comparée des langues finnoises n'est en pratique que la suivante: un système linguistique qu'il faut prendre en considération lorsque les formes originales sont restituées ou lorsque d'autres conclusions sont cherchées. Plus on peut, dans le travail linguistique, mettre à profit aussi des matériaux propres à apporter des éclaircissements tirés des patois ingrois, ou quel nom qu'on veuille leur donner, mieux cela vaut.

LAURI KETTUNEN